

بررسی زیورآلات سنتی موجود در آثار خانم کلارا آبکار بخش (۱) اعظم رضایی انزهائی

نگرش آدمی پس از کسب هرگونه دانش و آگاهی در هر مرحله ای نسبت به جهان اطراف تغییر پذیر می باشد، این تغییرات پس از گذشت زمان در هر فردی سبب پیدایش توشه ای از تجربه های مختلف می گردد. براساس این فرآیند و پس از مدت ها کار در حیطه موضوعات مردم شناسی سبب گردید، اینجانب نیز به هر پدیده ای از همین زاویه نگاه نماید. در نتیجه پس از انجام یک دوره مطالعات ویژه بر روی زیورآلات مناطق مختلف ایران و بررسی در این رشته خاص در میان برخی از ایلات و عشایر ایران به اشیاء موجود در موزه ها نیز از این دریچه نگاه نموده و سپس شروع به بررسی برخی از آنها نمودم. در راستای این برنامه سرانجام دامنه بخشی از این بررسی ها در تابلوهای نقاشی خانم کلارا آبکار متجلی گردید. بر این اساس به صورت کاملاً آزادانه و بدون هیچ گونه نگرش به سبک و شیوه کار این هنرمند تنها با نگرشی صرفاً مردم شناسانه برخی از آثار ایشان را مورد بررسی قرار داده، در اینجا و به صورت ممتد نتیجه این بررسی ها را در چند بخش و تقریباً به صورت شناسنامه ای ارائه نموده تا شاید نشانگری دیگر و هرچند اندک از فرهنگ و هنر ایران ایجاد گردد.

کمر بند نقره

- توضیح : این تصویر بیانگر بخشی از یک کمر بند است، که مورد استفاده بانوان ارمنه بوده و معمولاً بر روی پوششی به نام قبا بسته می شده . امروزه دیگر استفاده از آن رایج نیست . نقوش به کاررفته در این زیور عبارتند از: نقوش گیاهی، هندسی منظم و غیرمنظم.
- محل : شهر اصفهان و با مناطق نزدیک به آن
- جنس : معمولاً از طلا، نقره، سنگ و ... ساخته می شده اما استفاده از کمر بندهای ساخت شده از نقره در میان بانوان ارمنه این مناطق متداول تر از بقیه موارد آن بوده .

قلاب کمر:

- این شیء بخشی از زیورآلاتی است که در گذشته مورد استفاده قرار می گرفته و تقریباً امروزه استفاده از آن با چنین نوع ساختی منسوخ گردیده. به طور معمول استفاده از قلاب های کمر در مناطقی همچون اصفهان، استان خراسان، ارمنه ساکن ایران بخصوص مناطق جلفا و فریدن (اصفهان) ، بعضی از اقوام کرد و ... در بیشتر مواقع معمول بوده. اما امروزه تنها در میان برخی از مناطق همچون ترکمن های ساکن بعضی از بخش های استان خراسان نه به این شکل و نوع متداول می باشد. استفاده از کمر بند و یا زیوری به عنوان قلاب کمر در گذشته تنها در میان قشر متمول جامعه مرسوم بوده. در واقع این زیور فقط در مراسم و جشن ها مورد مصرف بوده. معمولاً بر روی کمر بندها از نقوش هندسی منظم و نامنظم، گیاهی و گاه حیوانی و به ندرت انسانی (استلیزه) را می توان مشاهده نمود.
- این قلاب های کمر به صورت عمده از جنس نقره ساخته می شده و در برخی موارد نادر آنها را از طلا تهیه می کردند. به دلیل گزاف بودن قیمت این زیور معمولاً برای تزئینات بیشتر از سنگ های قیمتی تر بر روی آن بهره می گرفتند.

زیور لباس :

- توضیح : این زیور در واقع بخشی از یک کمر بند تزئینی است که در مقابل لباس زنان دوخته می شود . این نوع زیورآلات در واقع ساخت ایران نبوده بلکه در کشورهای همجوار همچون ترکمنستان، افغانستان و ... ساخته شده، سپس به ایران وارد می شوند . البته ناگفته نماند که در حال حاضر به صورت انگشت شمار کارگاه های ساخت زیورآلات سنتی در مناطق ترکمن نشین وجود داشته که به همین روش و با اندکی تفاوت به ساخت این قطعات می پردازند. ولی باید اذعان داشت که هنر ساخت زیورآلات در میان این اقوام نیز جزو آن گروه از هنرهاست که با مرگ اساتید پیر این هنر کاملاً منسوخ می گردند. بیشترین نقوش به کار رفته در ساخت این زیور ترکیبی است از نقوش هندسی منظم و گیاهی.
- محل : ایلات ترکمن ساکن مناطق از استان خراسان (همانند کلات نادری) .
- جنس : بدنه اصلی از نقره ساخته شده سپس جهت زیبایی بیشتر بدان تزئیناتی همانند عقیق، شیشه های رنگین، مهره و ... افزوده می شود .

خلخال :

- توضیح : این زیور را به صورت لوله ای منقوش و تو خالی می باشد . معمولاً در هنگام ساخت درون آن مقدار کمی سنگ ریزه یا براده فلز قرار می دهند تا در هنگام حرکت ایجاد صدای ملایمی نماید. بدنه اصلی این زیور گاه با نقوش مختلف همچون نقش های گیاهی، حیوانی، هندسی و ... تزئین می گردد.
- محل : جنوب کشور ، بیشتر در استان سیستان و بلوچستان .
- جنس : این زیور به طور عادی از فلز نقره ساخته می شود .

الگو

- توضیح : این زیور در گروه زیورآلات مربوط به دست جای داشته و در منطقه آن را با نام محلی گب (gab) می شناسند . شبیه این زیور تنها با ابعاد متفاوت با چنین تزئینات و نقوشی در ساخت زیورآلات دیگر همچون انگشتر و یا خلخال نیز به چشم می خورد. نقوش موجود بر روی آن معمولاً هندسی منظم و نامنظم می باشد.
- محل : استان سیستان و بلوچستان (بیشتر در منطقه سراوان)
- جنس : به طور معمول از نقره ساخته می شود .

پادیک (padig)

- توضیح : این شی نوعی زینت است که خانم ها جهت استفاده در مچ پا از آن استفاده می کنند . معادل آن در فارسی خلخال می باشد . معمولاً به صورت لوله ای توخالی ساخته شده ، سپس در زمان ساخت در داخل آن مقداری سنگ ریزه قرار می دهند تا در هنگام حرکت و استفاده از آن در اثر برخورد دانه ها با بدنه شی صدا ویژه و لطیفی تولید گردد . نقوش به کار رفته بر روی آن به طور معمول شامل نقوش گیاهی، هندسی می باشد.
- محل : استان سیستان و بلوچستان
- جنس : نقره

دستبند

- توضیح : این زیور نیز توسط بانوان مورد استفاده قرار می گرفته . دقیقاً شبیه پادیک و خلخال ساخته می شود ، یعنی بدنه اصلی آن از لوله ای توخالی تشکیل شده که در درون آن مقداری سنگ ریزه جای می گیرد تا در هنگام حرکت صدای دلنشینی از خود ایجاد نماید. نقوش حک شده بر روی آن متشکل از نقوش گیاهی، هندسی منظم و غیر منظم است.
- محل : به طور کلی مناطق جنوبی کشور (به ویژه بندر عباس) .
- جنس : معمولاً بیشترین بخش این زیور از نقره تهیه می شده و در کنار آن و به منظور افزودن تزئینات بر روی بدنه اصلی از سنگ های کم ارزش تر نیز استفاده می شده .

زیور سر

- توضیح : زیور سر زنان ترکمن . این تزئین معمولاً به سرریند و یا کلاه نصب می گردیده، به طوری که بخش اصلی آن بر روی پیشانی واقع می شده . این زیور از نوع قدیمی بوده، امروزه دیگر نمی توان نمونه هایی از آن را در میان اقوام ترکمن بر راحتی مشاهده نمود . البته لازم به ذکر است که به دو دلیل اصلی کاربرد زیورآلات در میان زنان ایلات ترکمن به مانند گذشته نمی باشد: الف) بهای بالای آنها و عدم توانایی خانواده ها جهت خریداری، ب) سنگینی وزن این زیورآلات و مشکلات حمل و نقل آنها در زمان مصرف، بنابراین در حال حاضر از چنین زیورآلاتی به ندرت و آن هم فقط در زمان جشن و مراسم خاص استفاده می کنند . به طور کل امروزه زنان ترکمن تقریباً زیورآلاتی شبیه آنچه مابقی زنان در شهرها دیگر استفاده می کنند جهت تزئین به کار می برند، و تنها می توان آنان را از روی برخی نقوش خاص منطقه از سایر زیورآلات شناسائی نمود . نقوش حک شده بر روی این دسته از زیورآلات معمولاً از نقوش گیاهی، حیوانی به همراه تلفیقی با نقوش هندسی تشکیل می شوند.
- محل : مناطق ترکمن نشین .

- جنس : پایه کار نقره، به همراه ورقه هائی از طلا، عقیق، فیروزه (به ندرت)، شیشه، سنگ، مهره های پلاستیکی (دانه های تسییح) و ...

زیور سر (پیشانی بند)

- توضیح : این زیور در گروه زیورآلات و تزئینات سر زنان ترکمن جای داشته، در دسته بندی دیگری می توان آن را جزو پیشانی بندها محسوب نمود . جای آن بر بالای پیشانی بوده به طوریکه بوسیله گيره هايی به کلاه متصل می شده . معمولاً در زمان برگزاری مراسم ازدواج یکی از تزئینات اصلی نوعروسان ترکمن طایفه یموت به حساب می آمده . این زیور در میان آنان به نام سن سوله (sansülele) معروف است . تزئینات استفاده شده در آن شامل: نقوش هندسی، گیاهی، حیوانی مخصوص طرح های استلیزه شده پرندگان، آویزهای سکه مانند و غیره می باشد.
- محل : استان گلستان، طایفه یموت .
- جنس : بدنه اصلی از نقره، به همراه سنگ های همچون عقیق، شیشه های رنگین و ...

زیور سر

- توضیح : در برخی از منابع از این زیور جهت تزئین سر و به عنوان روکلاهی یاد شده . همچنین آن را به عنوان زینت سر زنان ایلاتی همچون ترکمن ها معرفی نموده اند، اما با مطالعات کتابخانه ای انجام شده توسط اینجانب و حضور در میان ایلات ترکمن (تحقیقات میدانی)، به شخصه به نمونه هائی از آن را در میان این اقوام برخورد نکرده. حتی با نمونه ای از این نوع ساخت در میان ترکمن های کشور ترکمنستان که منبع اصلی تغذیه زیورآلات و دیگر صنایع دستی، ترکمن های ایران به شمار می روند، تاکنون برخورد نموده. بنابراین و با توجه به سایر نقوش و با توجه به روش های به کار رفته در ساخت، این زیور به احتمال زیاد متعلق به طوایف کرد می باشد . به دلیل وجود خطوط، استفاده از تکه های تزئینی همچون هلال ماه (کشکول)، و آویزهای سکه مانند این زیور علاوه بر کاربرد تزئینی دارای کاربرد اعتقادی نیز بوده. در کنار تزئینات به کار رفته هنرمند جهت افزایش میزان زیبایی از نقوش هندسی در زمان ساخت بسیار استفاده نموده.
- محل : مناطق کردنشین ایران .
- جنس : بخش اصلی زیور از فلزاتی همچون نقره ساخته می شده، سپس در کنار آن از تزئیناتی همچون سنگ های کم بها، قطعاتی سکه مانند که حاوی جملات دعائی است، استفاده می گردیده .

زیور سر

- توضیح : این زیور در منطقه به نام مودیک (modig) یا حلقه موی سر معروف بوده . معمولاً از این زیور در میان رشته های موی ها، به صورت چندتایی استفاده می شده . این زیور هنگامی که در لابه لای گیسوان بافته شده قرار می گرفته ، در زمان حرکت صدایی دلنشین و ملایمی را از خود تولید می نمود . نقوش به کار رفته بر روی آن را نقوش هندسی منظم و غیر منظم و گاه به همراه تصاویر ساده شده گیاهی شامل می گردید.
- محل : سیستان و بلوچستان (لازم به توضیح است که این نوع مودیک بیشتر در منطقه سرحد ساخته و استفاده می گردد.)
- جنس : این زیور به صورت عادی از نقره تهیه می شده .

زیور سر

- توضیح : این زیور در منطقه و به نام محلی گوراچه ناخ (gawaran nak) یا کُلی لاجا (goli lačâw) نامیده می شود. این زیور به منظور تزئین سربند استفاده می شود و محل قرار گرفتن آن در کنار سر، تقریباً کنار گوش می باشد .
- محل : کردستان، اما در برخی منابع از آن به عنوان شرابه زان بلوچ یاد شده.
- جنس : در بیشتر مواقع آن را از نقره می سازند، اما گاهی اوقات نیز در ساخت آن طلا به کار می رود . بر روی این زیور به منظور اضافه نمودن تزئینات از سنگ ها کم بها و یا شیشه های رنگی نیز استفاده می شود . این شی بیشتر با نقوش هندسی تزئین می شده و سپس بدان آویزهایی از سکه های رایج و یا سکه های تزئینی افزوده می شد.

مونجو (Monjoq)

- توضیح : از این زیور زنان ترکمن در گذشته بسیار استفاده می نمودند . اما امروزه به دلایل متعدد ، دیگر در میان زنان این قوم استفاده از آن رایج نبوده و فقط در هنگام برخی مراسم خاص سنتی همچون مراسم ازدواج می توان به ندرت مشاهده نمود . در گذشته از این زیور به عنوان زیور مو استفاده می شده به طوری که آن را در پشت گردن و به انتهای موهای بافته شده متصل می نمودند . اما امروزه در صورت استفاده، از آن به عنوان گردنبند بهره می گیرند .
- محل : به صورت عام استان گلستان و مناطق ترکمن نشین.
- جنس : بخش عمده آن از نقره ساخته شده سپس از ورقه های نازک طلا برای روکش نمودن آن کمک می گرفتند . در کنار همه این مراحل جهت تزئینات بیشتر از عقیق ، شیشه ، مهره های رنگین نیز استفاده می شده . امروزه دیگر این نوع زیورآلات با چنین ساختی در میان ترکمنان ایران به چشم نمی خورد . نقوش حک شده بر روی این گونه زیورآلات ترکیبی از نقوش: هندسی، گیاهی، حیوانی (به ویژه قوچ و بز) می باشد . با نگاه عمیق تر به اعتقادات و باورهای این اقوام می توان درک نمود که در برخی از فرم های ساخت این نوع زیورآلات نشانه های از باورها، جنگ و یا حتی نوع مبارزات آنها را جای داده است.

آویز سر

- توضیح : این زیور بیشتر بین زنان ترکمن مرسوم بوده . در میان ترکمنان رسمی وجود دارد که برخی از زیورآلات مخصوص بعد از ازدواج خانم ها است، اما گروهی دیگر را دختران نیز می توانند جهت تزئین به استفاده کنند . این زیور جزو گروه زیورآلات سر بوده، و اصولاً به سریند (کلاه) نصب می شود به طوریکه معمولاً درکنار گوش ها آویخته می شود . نقوش به کار شامل: هندسی، گیاهی، انسانی و حیوانی استلیزه شده می باشد.
- محل : مناطق ترکمن نشین الخصوص استان گلستان .
- جنس : در گذشته پایه اصلی کار از نقره تهیه می شده، و سپس بر روی آن بوسیله ورقه های نازک طلا پوشیده می شده . در آخر کار نیز جهت بالاتر بردن میزان زیبایی آن، بدان نگین هایی از جنس عقیق، سنگ، شیشه و ... می افزودند . اما امروزه به دلیل گرانی مواد نام برده این زیورآلات یا تهیه نمی شود و یا درصورت درست شدن بیشتر از فلزات کم بها ساخته می شود .